

WERELDPOËZIE OP LEIDSE MUREN

Willem G. Weststeijn wandelt langs Russische gedichten

Willem G. Weststeijn, kenner van Russische poëzie, wandelt met vertaalsters Eva van Santen en Tamara Schermer langs Russische muurgedichten in Leiden. Het Leidse project *Dicht op de muur* van de Stichting Tegen-Beeld liep van 1992 tot 2005 en resulteerde in 101 gedichten in allerlei talen en schriften, waaronder vijf in het Russisch. Weststeijn vertelt over de ‘lyrische ik’ in deze gedichten.

TAMARA SCHERMER & GERAMÉ WOUTERS

De *Leidse Courant* kopte op 10 oktober 1992 ‘Poëzie op de muur’. Op de muur van een bekend antiquariaat in Leiden was het gedicht ‘Mijn verzen, die ik jong al heb geschreven’ van Marina Tsvetajeva aangebracht. Een dag eerder hadden cultureel ondernemer Ben Walenkamp en kunstschilder Jan Willem Bruins de laatste hand gelegd aan de cyrillische tekst. ‘Tot verbazing van Walenkamp en Bruins stopte een aardig aantal voorbijgangers om het hardop voor te lezen’, zo valt in de krant te lezen. Walenkamp heeft een enorme voorliefde voor Russische literatuur. Het is dan ook niet toevallig dat dit eerste gedicht een Russisch gedicht was.

Oorspronkelijk hadden Walenkamp en Bruins het idee opgevat om 75 jaar *De Stijl* te herdenken met het op muren schilderen van alle gedichten van I.K. Bonset, de naam waaronder Theo van Doesburg poëzie schreef. Daarvoor werd echter geen toestemming verleend. Als eerbetoon aan de avant-gardistische kunstbeweging *De Stijl*, die nota bene in 1917 in Leiden door Van Doesburg

was opgericht, mochten beide mannen in 1992 wel een muurschildering van 17 bij 21 meter aanbrengen op de 40 meter hoge muur van de oude Meelfabriek te Leiden: ‘Over Twee Kwadraten’ (‘Pro dva kvadrata’). Die afbeelding is een fragment uit het suprematisch sprookje *Suprematitsjeskij skaz pro dva kvadrata v 6-ti postrojках* van El Lissitzky, dat in 1922 ook in *De Stijl* was verschenen. Heel passend dus.

Uit liefde voor de dichtkunst

Met muren beschilderen hadden Walenkamp en Bruins dus al ervaring opgedaan. Het illegaal schilderen van het gedicht van Tsvetajeva zou de eerste stap worden in de verwezenlijking van een plan van Walenkamp en Bruins om honderd gedichten op Leidse muren aan te brengen. Na twee gedichten ging de gemeente Leiden overstap en kreeg de inmiddels opgerichte Stichting Tegen-Beeld toestemming voor het project *Dicht op de muur*. De honderd gedichten uit alle landen en in 39 talen zijn er gekomen. Walenkamp en Bruins zochten ze samen uit. Ook een gedicht van I.K. Bonset/Van Doesburg

‘Mijn verzen, die ik jong al heb geschreven’ van Marina Tsvetajeva | Muurgedichten Leiden. Foto: Kisamarkiza | Dreamstime.com

kon niet ontbreken op de Leidse muren. Gekozen werd ‘Lobelia I’, het eerste Nederlandse dadaïstische gedicht. Walenkamp deed de vormgeving op de muur en Bruins bedacht de typografie en bracht de gedichten ook daadwerkelijk aan.

Het gedicht ‘De Profundis’, waarin de Spaanse dichter Garcia Lorca verwijst naar zijn honderd geliefden, is muurgedicht 101: het is een ode aan alle honderd tot dan toe aangebrachte Leidse muurgedichten. Met de onthulling van dit gedicht in juni 2005 en een openlucht-poëziemanifestatie is het muurgedichtenproject in stijl afgesloten: ‘native speaking’ inwoners van Leiden droegen alle 101 gedichten voor. Ook nu nog worden er op speciaal verzoek gedichten aangebracht (zie *Het Taalmuseum*, 2018).

De Stichting Tegen-Beeld heeft diverse onderscheidingen ontvangen, waaronder een erepenning van de gemeente Leiden. Walenkamp is er trots op dat ze poëzie tot leven hebben gewekt, op een heel grote schaal. Het idee heeft navolging gevonden in andere steden en andere landen, zoals in Parijs, waar in 2012 de honderd

beroemdste regels van Arthur Rimbaud – ‘Le bateau ivre’ – op een blinde muur werden aangebracht door Jan Willem Bruins, gevolgd door meer muurgedichten.

Sinds kort biedt de tweetalige website <muurgedichten.nl> achtergrondinformatie over de zeer gevarieerde verzameling Leidse muurgedichten. Volgens een vast stramen is er door vele vrijwilligers per gedicht een webpagina gemaakt, met tips om verder te lezen. Aan de hand van de website kun je thematische wandel- en fietsroutes langs de gedichten volgen, bijvoorbeeld langs gedichten met het thema ‘natuur’, of gedichten in vreemde schriften. Met de telefoon in je hand hoor je het gedicht in de originele taal of in vertaling – een waar pluspunt in de beleving van de muurgedichten.

Weststeijn

Onlangs was Willem G. Weststeijn, emeritus hoogleraar Slavische Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam, op bezoek in Leiden op uitnodiging van vertaalsters Eva van Santen en Tamara Schermer. Hij kreeg een rondleiding langs enkele Russische muurgedichten die

toevallig of niet allemaal geschreven zijn aan het begin van de twintigste eeuw, de bloeiperiode van de Russische kunst en literatuur. Weststeijn is zeer belesen en een groot kenner van de Russische literatuur. *De gebroeders Karamazov* en *Aantekeningen uit het ondergrondse* van de Russische schrijver Dostojevski rekent hij tot de beste boeken die hij ooit heeft gelezen. In een stadscafé in de Breestraat vertelde hij ons het een en ander over zijn werkzame leven na zijn pensionering in 2008. Hij is alerminst ‘in ruste’: hij is actief als wetenschapper en vertaler, en daarnaast redigeert hij diverse uitgaven op het gebied van de Slavische literaturen.

Als wetenschapper houdt Weststeijn zich al enkele decennia bezig met onderzoek naar de ‘ik-figuur’ in poëzie, de zogenaamde lyrische ik. ‘Een zeer boeiende materie’, aldus de oud-hoogleraar, die recent nog weer

Ik ben de kleine dochter van Jäirus.
Ik lig hier op een veel te grote baar.
De dood zit in mijn ogen en mijn haar,
dat, nu de krul eruit is, zonder zwier is.

Ik mis mijn pop, die nu zij niet meer hier is,
slaapt als ik slaap, de vingers in elkaar.
Ik weet, dat twee en twee tezamen vier is,
maar nu ik dood ben, is dat niet meer waar.

Waarom had ik daarstraks ook weer verdriet?
Er zou een man die toveren kon, komen,
mij beter maken, maar toen kwam hij niet.

De mensen op het dak en in de bomen
gingen naar huis, maar ik blijf van hem dromen.
Morgen ben ik de eerste die hem ziet.

Kader 1. Het gedicht ‘Ik ben de kleine dochter van Jäirus’ van Ed. Hoornik

‘Als paarden sterven...’ van Velimir Chlebnikov | Muurgedichten Leiden. Foto: Anoesjka Minnaard

een artikel over dit onderwerp publiceerde. ‘De “lyrische ik” komt vaak voor in gedichten. Net als elk verhaal een verteller heeft, heeft ook ieder gedicht een woordvoerder of spreker. Vaak is die spreker een “ik” en ben je geneigd die “ik” te vereenzelvigen met de dichter. Maar dat kan lang niet altijd. Neem bijvoorbeeld een bekend gedicht van Ed. Hoornik: “Ik ben de kleine dochter van Jäirus” – aldus Weststeijn. ‘Voor de lezer is meteen duidelijk, dat de “ik” niet dezelfde is als de auteur, ze is “de kleine dochter van Jäirus”, die volgens het Bijbelverhaal door Jezus wordt opgewekt uit de dood. Op het moment dat ze spreekt is ze al overleden.’ (Zie kader 1.)

‘Als paarden sterven...’

Op de Apothekersdijk bekeken we het gedicht van Velimir Chlebnikov (1885–1922) ‘Als paarden sterven...’. Weststeijn is een kenner en liefhebber van het werk van deze beroemde Russische futuristische dichter. Zijn promotieonderzoek was aan Chlebnikov gewijd en veel van Chlebnikovs werk is door Weststeijn zelf vertaald, zoals *Harmoniewereld* (2018). Over deze bijzondere dichter/schrijver vertelt Weststeijn ons allerlei verhalen. Chlebnikov ging zonder geld door het leven en moest soms zijn manuscripten verbranden om warm te blijven. Als hij rondreisde, nam hij zijn werk mee in een kussensloop. Hij is aan armoede en ondervoeding gestorven. Op het gebied van poëzie was Chlebnikov zijn tijd ver vooruit. Het ging hem naast de betekenis ook in hoge mate om de klank van de woorden. In de Sovjet-Unie was zijn werk verboden, maar inmiddels wordt hij ook in Rusland erkend als groot dichter en zijn er gedichten van zijn hand

‘De Profundis’ van Federico Garcia Lorca | Muurgedichten Leiden. Foto: Inge Harsten

opgenomen in het curriculum voor middelbare scholieren.

Het muurgedicht ‘Als paarden sterven...’ bestaat uit vier regels en is geschreven in 1912:

Als paarden sterven – snuiven ze
Als grassen sterven – verdorren ze
Als zonnen sterven – doven ze uit
Als mensen sterven – zingen ze liederen

Het gedicht kent een onbenoemde woordvoerder. Ook zonder ‘ik’ wordt er een sterk beeld opgeroepen. Het is in 1996 in het Russisch en Nederlands op de muur aangebracht. Bij dit gedicht is ervoor gekozen om regel voor regel de cyrillic tekst, de getranscribeerde tekst en de Nederlandse vertaling (van Jan H. Mysjkin en Miriam Van hee) af te beelden. Tot blijvend verdriet van kenners is de schilder in de eerste twee regels de letter *a* twee keer vergeten in het Russische origineel; in plaats van *umirjut* staat er *umirjut*, een niet-bestaand woord van drie in plaats van vier lettergrepen.

Jammer genoeg is het gedicht alleen vanaf de straatkant te bewonderen. Wil je het van dichtbij bestuderen, dan is de sleutel van een soort hofje nodig. Toevallig kwam de eigenaar van het huis waarop het gedicht is geschreven langs en deze was gaarne bereid tot een gesprek. Destijds had hij niet kunnen kiezen wélk gedicht op zijn muur zou worden geschreven. Hij is echter zeer tevreden met het resultaat. Hij blijkt geen onderhoudsplicht te hebben, maar er is wel met hem afgesproken dat het gedicht niet over-

‘Lobelia I’ van I.K. Bonset | Muurgedichten Leiden. Foto: Inge Harsten

geschilderd wordt. Er komen regelmatig Russische toeristen op af.

‘Mijn verzen’

Ons gezelschap vervolgde de route naar dat eerste Leidse muurgedicht ‘Mijn verzen’ van Marina Tsvetajeva (1892–1941) (zie kader 2). Het gedicht uit 1913 is in het Russisch op de muur aangebracht. Op ooghoogte hangt de Nederlandse vertaling van M. Berg en M. Wiebes. Dit is niet bij alle muurgedichten het geval, een aantal

Mijn verzen, die ik jong al heb geschreven
Voordat ik wist een dichteres te zijn,
Als vuurwerk spattend, vonkend en vol leven,
Bruisend als een fontein,

En die als kleine duivels binnendrongen
In ’t rijk dat vol van droom en wierook was,
Mijn verzen, die de dood, de jeugd bezongen,
– En niemand die ze las! –

Die op bestofte winkelplanken kwijnen
(Waar niemand ze een blik ooit waardig keurt!),
Mijn verzen komen, zoals goede wijnen,
Nog wel eens aan de beurt.

Kader 2. ‘Mijn verzen’ van Marina Tsvetajeva

DE MUZE

van Anna Achmatova
(vertaling M. Berg en M. Wiebes)

Wanneer ik 's avonds wacht of zij zal komen,
Dan hangt het leven, lijkt het, aan een draad.
Wat maal ik nog om roem, jeugd, vrijheidsdromen
Als zij met haar schalmei daar voor mij staat.

Daar is ze. Met haar sluier teruggeslagen,
Kijkt ze mij aan met onverholen blik.
'Was jij het die aan Dante,' zal ik vragen
'De Hel dicteerde?' 'Ja,' is 't antwoord, 'ik'.

NACHT, STRATEN, APOTHEEK, LANTAREN

van Aleksander Blok
(vertaling M. Berg en M. Wiebes)

Nacht, straten, apotheek, lantaren,
Een zinloos schijnsel in de mist.
Al leef je nog eens twintig jaren –
Geen uitweg – alles is beslist.

Je sterft en wordt opnieuw geboren,
Alles herhaalt zich vroeg of laat:
Rimpels in het kanaal bevroren,
Nacht, apotheek, lantaren, straat.

LENINGRAD

van Osip Mandelstam
(vertaling Vertaalgroep Leidse Slavisten)

Terug in de stad mij tot tranen bekend,
In het merg, in het bloed tot het laatste bekend.

Je bent weer terug, dus je vreet je meteen
Door de levertraanmist van de avonden heen.

Zorg dat je de dag van december herkent,
Boosaardige teer is met eigeel gemengd.

Petersburg! En mijn sterven wordt uitgesteld:
Ik heb nog zovelen niet opgebeld.

Petersburg! Ik heb menig adres in mijn boek
Waarmee ik de stem der gestorvenen zoek.

Ik woon driehoog achter in kommer en kwel,
En schrik me te pletter bij iedere bel.

Terwijl ik mijn dierbare gasten verwacht,
Rammelend aan mijn deurketting, ied're nacht.

Aleksander Poesjkin

bordjes met vertalingen is 'verdwenen'. Tsvetajeva wordt gerekend tot de grootste Russische dichters. Zij schreef veel gedichten met een autobiografische inslag. De 'ik' in haar gedichten komt vaak overeen met de auteur. Ook in het jeugdgedicht 'Mijn verzen' doelt ze waarschijnlijk op zichzelf. De gedichten van Tsvetajeva zijn nog altijd populair in Rusland.

De drie overige Russische gedichten liggen wat verder weg, buiten de singels. Je kunt ze het best op de fiets bekijken. Voor ons gooide het mistige weer echter roet in het eten. Weststeijn komt ze graag bij betere weersomstandigheden bewonderen.

Hij gaf wel een korte inhoudelijke toelichting wat betreft de 'lyrische ik' in deze gedichten (zie kader 3). Bij het gedicht 'De Muze' (1924) van Anna Achmatova (1889–1966) doet het er niet zo veel toe of de dichteres met de 'ik' zichzelf bedoelt of niet. De inhoud wijst meer op een algemene ervaring. In Mandelstams (1891–1938) poëzie daarentegen zie je weer duidelijk verwijzingen naar zijn eigen leven, zoals ook in zijn gedicht 'Leningrad' (1930) het geval is. De dichter heeft zelf in Sint-Petersburg/Leningrad gewoond en meerdere malen

ongewenst nachtelijk bezoek gehad van de geheime politie. Blok (1880–1921) heeft het in 'Nacht, straten, apotheek, lantaren' (1912) over een algemene persoon, 'je'. Ook op deze manier is identificatie mogelijk. Het gedicht beschrijft nachtelijk Sint-Petersburg.

Poesjkin

Weststeijn heeft een dringend verzoek aan de Stichting Tegen-Beeld: 'Waar blijft een gedicht van de grootste Russische dichter ooit, Aleksander Poesjkin? "Ik hield van u" zou prachtig staan op een van de Leidse gevels!' Poesjkin (1799–1837) suggereert dat hijzelf de 'ik' is in dit gedicht, waardoor het een sterke indruk maakt op de lezer. Met vereende krachten reciteerden we dan zelf dit gedicht, een van de hoogtepunten van de Russische poëzie, hier in vertaling van Hans Boland:

Ik hield van u. De tijd verstreek, maar bluste
Mijn liefde niet geheel en al misschien;
Toch moet zij u niet langer verontrusten,
Want ongelukkig wil ik u niet zien.
Ik hield van u. Ik zweeg en was onmachtig,
Door schroom gekweld, door jaloezie verblind.
Ik hield van u zo teder, zo waarachtig:
Bid God dat u ooit weer zo wordt bemind.

Daarna vertrok Weststeijn weer naar Amsterdam. Zijn verzoek is doorgegeven aan de Stichting Tegen-Beeld.

Poëzie in Nederland

Uit een onderzoek van Kila van der Starre voor Stichting Lezen (2017) blijkt dat 97 procent van de volwassenen in Nederland weleens met poëzie in aanraking komt, en dan vooral buiten het gedrukte boek. Maar liefst 7 van de 10 volwassenen lopen weleens 'zomaar' tegen poëzie aan in de openbare ruimte, zoals de Leidse muurgedichten. Mensen waarderen poëzie vooral omdat ze geraakt worden. Bijna de helft van de volwassen Nederlanders wil daarna meer poëzie lezen of horen.

Dit is dus de waarde van de muurgedichten: toevallige ontmoetingen, geraakt worden en vervolgens meer poëzie willen lezen of horen. ■

LITERATUUR

Chlebnikov, V. (2018). *Harmoniewereld* (W.G. Weststeijn, Vert.). Pegasus.

Het Taalmuseum. (2018). *Interview Ben Walenkamp* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/EA38rTqbKhg>

Van der Starre, K. (2017). *Poëzie in Nederland*. Stichting Lezen.

Voor een uitgebreide bibliografie bij dit artikel zie <bit.ly/lm-wereld-poëzie>.